

УДК 94(477.7-074):352.07(430)«1941/1944»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-3-3>

Олександр ТІШИН,
orcid.org/0009-0003-5094-1650
кандидат історичних наук,

вчитель
Комунального закладу «Василівський ліцей «Сузір'я»»
Василівської міської ради Запорізької області
(Запоріжжя, Україна) *tishin1871@gmail.com*

СИСТЕМА МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ЗА «НОВОГО ПОРЯДКУ»

Стаття присвячена комплексному аналізу системи місцевого управління на Півдні України в умовах нацистської окупації та запровадження політики так званого «нового порядку». У дослідженні розглянуто організаційні принципи побудови окупаційної адміністрації на регіональному та локальному рівнях, а також практичні механізми її функціонування в міських і сільських громадах. Автор зосереджує увагу на особливостях формування допоміжних органів управління, які діяли під контролем німецької цивільної влади, поєднуючи елементи формального самоврядування з жорсткою системою підпорядкування окупаційному апарату.

У статті проаналізовано структуру та повноваження районних і міських управ, специфіку кадрової політики окупаційної адміністрації, а також роль місцевих керівників – бургомістрів, начальників районів і сільських старост – у реалізації адміністративних, господарських і репресивних функцій. Значну увагу приділено діяльності поліцейних формувань і судових установ як складових системи контролю над населенням, а також особливостям правового регулювання, що ґрунтувалося на диференційованому підході до різних категорій мешканців за етнічною та правовою ознакою.

Окремий аспект дослідження становить аналіз фінансово-господарської діяльності органів місцевого управління, зокрема формування міських бюджетів, запровадження місцевих податків і використання фінансових ресурсів у інтересах окупаційної влади. Показано, що відносна фінансова автономія міських управ поєднувалася з відсутністю реальної політичної самостійності та повною залежністю від розпоряджень німецьких адміністративних інстанцій. У сільській місцевості простежено відновлення обмежених форм місцевого управління, які, на відміну від довоєнної радянської системи, мали елементи формальної виборності, однак залишалися інструментом забезпечення економічних потреб окупаційного режиму та підтримання порядку.

Зроблено висновок, що система місцевого управління на Півдні України в період нацистської окупації була невід'ємною складовою загального механізму контролю над регіоном і водночас адаптувалася до його соціально-економічних, демографічних і етнокультурних особливостей. Запровадження контрольованих форм участі місцевого населення в управлінні розглядалося окупаційною владою як прагматичний засіб стабілізації ситуації, мобілізації ресурсів і забезпечення функціонування «нового порядку» в умовах війни.

Ключові слова: нацистська окупація, місцеве управління, Південь України, «новий порядок», допоміжна адміністрація, окупаційна влада.

Olexandr TISHYN,
orcid.org/0009-0003-5094-1650
Candidate of Historical Sciences,
Teacher

Municipal Institution “Vasylivskiy Lyceum ‘Suziria’
of the Vasylivka City Council of Zaporizhzhia Region”
(Zaporizhzhia, Ukraine) *tishin1871@gmail.com*

THE SYSTEM OF LOCAL GOVERNANCE IN SOUTHERN UKRAINE UNDER THE «NEW ORDER»

The article provides a comprehensive analysis of the system of local governance in Southern Ukraine under Nazi occupation and the implementation of the so-called «New Order» policy. The study examines the organizational principles underlying the construction of the occupation administration at both regional and local levels, as well as the practical mechanisms of its functioning within urban and rural communities. Particular attention is paid to the formation of auxiliary administrative bodies that operated under the control of the German civil authorities, combining elements of formal self-government with a rigid system of subordination to the occupation apparatus.

The article analyzes the structure and competences of district and municipal administrations, the specific features of the occupation authorities' personnel policy, and the role of local leaders – burgomasters, district heads, and village elders – in the implementation of administrative, economic, and repressive functions. Considerable attention is devoted to the activities of police units and judicial institutions as components of the system of population control, as well as to the characteristics of legal regulation based on a differentiated approach to various categories of residents according to ethnic and legal criteria.

A separate aspect of the study focuses on the analysis of the financial and economic activities of local governing bodies, including the formation of municipal budgets, the introduction of local taxation, and the use of financial resources in the interests of the occupation authorities. It is demonstrated that the relative financial autonomy of municipal administrations was combined with the absence of genuine political independence and complete dependence on directives issued by German administrative institutions. In rural areas, the restoration of limited forms of local governance is traced; unlike the prewar Soviet system, these arrangements incorporated elements of formal electivity, yet remained instruments for meeting the economic needs of the occupation regime and maintaining order.

The study concludes that the system of local governance in Southern Ukraine during the Nazi occupation constituted an integral component of the broader mechanism of regional control while simultaneously adapting to the region's socio-economic, demographic, and ethno-cultural characteristics. The introduction of controlled forms of local participation in governance was regarded by the occupation authorities as a pragmatic means of stabilizing the situation, mobilizing resources, and ensuring the functioning of the «New Order» under wartime conditions.

Key words: *Nazi occupation, local governance, Southern Ukraine, «New Order», auxiliary administration, occupation authorities.*

Постановка проблеми. Вивчення системи місцевого управління на Півдні України в період дії нацистського «нового порядку» є важливим для розуміння механізмів функціонування окупаційної влади на регіональному та локальному рівнях. Аналіз діяльності цих органів дозволяє з'ясувати, яким чином окупаційний режим поєднував жорстку централізовану систему контролю з використанням місцевих адміністративних кадрів. Особливу значущість має регіональний аспект проблеми, оскільки Південь України характеризувався специфічними соціально-економічними умовами, багатонаціональним складом населення та стратегічним значенням для окупаційної влади. Дослідження організації місцевого управління в цьому регіоні дає змогу простежити практичні форми взаємодії окупаційної адміністрації з місцевими громадами, виявити особливості реалізації владних повноважень на місцях і поглибити уявлення про повсякденні реалії життя населення в умовах воєнної окупації.

Аналіз досліджень. Адміністративно-політичні засади функціонування німецького окупаційного режиму на території України стали предметом уваги низки вітчизняних дослідників. У наукових працях, зокрема дисертаційних дослідженнях О. Гончаренка (Гончаренко, 2011), О. Господаренка (Господаренка, 2005) та Ю. Левченка (Левченко, 2015), розглянуто окремі напрями діяльності окупаційної адміністрації. Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили також Ф. Турченко, В. Мороко й О. Штейнле (Запорізький рахунок, 2013), які у своїх студіях акцентували увагу на особливостях управлінських і політичних практик періоду окупації. Питання, пов'язані з організацією та функ-

ціонуванням адміністративних структур, знайшли відображення й у працях Н. Сугацької (Сугацька, 2005; Сугацька, 2008).

Метою статті є комплексний аналіз системи місцевого управління на Півдні України в період дії нацистського «нового порядку» шляхом з'ясування її організаційної структури, повноважень та практичної діяльності, а також виявлення особливостей функціонування в умовах окупаційного режиму.

Основна частина статті. 29 липня 1941 р. командування вермахту запровадило заборону на призначення представників місцевого населення на адміністративні посади, що перевищували рівень районної ланки (Беркгоф, 2011: 49–50). За цих умов так звана «українська допоміжна адміністрація», як її зазвичай означували в окупаційних документах, могла функціонувати виключно в межах районних, міських, містечкових або сільських управ. Керівні посади в цих структурах традиційно обіймали чоловіки — голови районів, міські бургомістри та сільські старости (Беркгоф, 2011: 50).

Водночас на початковому етапі нацистської окупації в Дніпропетровській області за ініціативи похідної групи Організації українських націоналістів (С. Бандери) було здійснено спробу формування обласного управління в м. Дніпропетровську. У донесенні айнзацгрупи С – підрозділу нацистської служби безпеки – від 12 листопада 1941 р. ці події описуються таким чином: одразу після встановлення німецького контролю в місті виникло обласне управління, керівництво яким здійснював проф. Олійниченко. Його створення відбулося за згодою військового коменданта, полковника фон Альберті, який розглядав цей орган

не лише як допоміжну адміністративну структуру для потреб військового управління, але й як елемент символічного українського самоврядування. У результаті діяльність обласного управління поступово набула переважно політичного характеру, відходячи від виконання суто практичних адміністративних завдань (Україна в Другій, 1998: 48–49).

Оцінюючи таку активність як потенційну загрозу окупаційному режиму, нацистські каральні органи восени 1941 р. вдалися до репресивних заходів. Зокрема, айнзацкоманда 6 СД здійснила арешти заступника голови та шести керівників відділів зазначеної української територіальної адміністрації (Косик, 1993: 180).

Керівником районної управи виступав начальник управи, посада якого в джерелах фігурує також під назвами «начальник району», «районний бургомістр», «шеф району» або «старшина району» (Сугацька, 2008: 144). Призначення на цю посаду здійснювалося військовим комендантом відповідної місцевої комендатури або гебітскомісаром (Слободянюк, Шахрайчук, 2004: 73). Так, у районах Дніпропетровської області районні управи очолювали: у Васильківському районі – Штейнбрернер, у Синельниківському – Блох, у Криничанському – Цівка, у Павлоградському – Гервег (Слободянюк, Шахрайчук, 2004: 72). Після завершення формування штатного складу районної управи її керівник зобов'язаний був подати на затвердження до місцевої комендатури кандидатури бургомістрів населених пунктів, що входили до району. У функціональні обов'язки начальника районної управи входила відповідальність за діяльність усіх підпорядкованих адміністративних установ і господарських структур, забезпечення «спокою та безпеки» на ввіреній території, організація вилучення продукції на користь рейху, а також задоволення потреб військових підрозділів вермахту (Слободянюк, Шахрайчук, 2004: 73). Районні управи виконували широкий спектр завдань — від обліку поголів'я худоби до організації збору металобрухту (ДАХО. Ф.Р. 1520. Оп.1. Спр. 20. Арк.1–156). В організаційному відношенні вони включали відділи загального управління, поліції, пропаганди, просвіти, охорони здоров'я, фінансів, будівництва, промисловості, постачання та обліку трудових ресурсів. Водночас, як зауважує К. Беркгоф, формально діяльність голів районів обмежувалася питаннями лісокористування, заготівлі деревини та збору фінансових податків (Беркгоф, 2011: 50).

Формування міських управ здійснювалося на підставі наказів німецьких військових коменда-

тур, які доводилися до відома військових частин та цивільних установ, розташованих у відповідному населеному пункті, і декларували його перехід під адміністративний контроль окупаційної влади (Гончаренко, 2010: 137). Однією з перших українських міських управ, створених за активної участі місцевих осередків ОУН, стала міська управа в Дніпропетровську наприкінці 1941 р., яку очолив П. Соколовський; обов'язки секретаря виконував Е. Фабер, а помічником голови був Я. Каст (Слободянюк, Шахрайчук, 2004: 73). В окремих містах одночасно функціонували кілька управ, як це спостерігалось, зокрема, у Запоріжжі (ДАЗО, Ф.Р. 1433. Оп. 1. Спр. 269. Арк. 1). Допоміжну міську управу очолював обербургмістр або голова міста. У різні періоди ці посади в Запоріжжі обіймали обербургмістр Г. Вібе та голова міста С. Колесніков. За повідомленням газети «Мелітопольський край» від 20 березня 1943 р., у вівторок 16 березня відбулася церемонія вступу на посаду нового бургомистра Мелітополя – професора Курила-Кримчака, яку провів місцевий гебітскомісар (Мелітопольський край, 1943). Під час заходу було також вшановано пам'ять Классена – першого німецького бургомистра міста після відступу радянських військ (Мелітопольський край, 1943).

Матеріали місцевої преси фіксують склад керівного апарату Запоріжжя станом на лютий 1943 р. Зокрема, міське управління очолював Колісник, його заступником був Мітнальов, управління нової частини міста здійснював Шилов. Освітню сферу координував Козачок, а пропагандистський напрям – Ралко. Редакцію газети «Нове Запоріжжя» очолював Могучий. У новій частині міста відповідні відділи освіти та пропаганди перебували під керівництвом Бірковського та Жосана. За систему охорони здоров'я відповідав Науменко, курси німецької мови очолював Заїка. Господарські питання міста були зосереджені у віданні Глотова, промисловий сектор контролював Дзяланський, а ремонтно-будівельний відділ – Фролов (Нове Запоріжжя, 1943а).

З метою залучення лояльності та підтримки з боку місцевого адміністративного апарату німецька окупаційна влада практикувала систему заохочень і нагород. Так, за значний внесок І. Курила-Кримчака в адміністративну діяльність у червні 1943 р., під час перебування у Мелітополі рейхсміністра окупованих східних територій А. Розенберга, його разом із ще 35 мешканцями південно-західних районів області було відзначено «Медаллю для народів Сходу» («Ostvolk medal») (Щур, 2016: 23). Крім того, у вересні того ж року І. Курило-Кримчак отримав аналогічну нагороду

від генерал-комісара Криму Фрауенфельда безпосередньо в його резиденції (Щур, 2016: 23).

Міський голова здійснював керівництво розгалуженим апаратом управління, до складу якого входили завідувачі численних відділів. Так, упродовж I кварталу 1942 р. чисельність працівників Запорізької міської управи становила 497 осіб. Водночас джерела підкреслюють залежність кількості службовців від розмірів населеного пункту: «...чим меншу кількість населення мало місто, тим меншою була і кількість чиновників управи» (Сугацька, 2008: 144). Організаційна структура міської управи була достатньо розвиненою. Станом на 18 грудня 1942 р. до її складу входили головний відділ, яким керував М. Ноздря, фінансовий відділ під орудою О. Міткальова, відділ народної освіти на чолі з Я. Козачеком, відділ міського комунального господарства, очолюваний В. Глотовим, житловий відділ (завідувач С. Токар), відділ соціального забезпечення (завідувач В. Шовкопляс), відділ охорони здоров'я (завідувач С. Науменко), а також промисловий відділ, яким керував С. Дзяланжий (ДАЗО, Ф. Р. 1435. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 45–54).

Нормування робочого часу співробітників здійснювалося відповідно до спеціальних розпоряджень. Згідно з наказом по Запорізькій українській допоміжній управі від 15 вересня 1942 р., з 16 вересня було запроваджено новий порядок роботи: робочий день тривав з 7.30 до 17.00 з обідньою перервою з 12.30 до 14.00, тоді як у суботу службовці працювали з 7.00 до 13.00 без перерви на обід (ДАЗО, Ф.Р. 1433. Оп. 1. Спр. 566. Арк. 28).

Окрім штатних підрозділів, при міських управах створювалися тимчасові та постійні комісії. Зокрема, у 1943 р. при Запорізькій допоміжній міській управі діяла спеціальна комісія, відповідальна за підготовку та проведення заходів з нагоди п'ятдесят четвертої річниці від дня народження А. Гітлера (Нове Запоріжжя, 1943б). До кола повноважень посадових осіб місцевих управ також належали функції регулювання цивільного стану, зокрема оформлення та припинення шлюбів (Дзвін, 1942).

Міські управи на окупованих територіях володіли певною фінансовою автономією, що дозволяло їм самостійно формувати міські бюджети. Працівники відповідних відділів здійснювали детальний облік доходів і витрат, ведучи систематичний контроль за виконанням кошторису (ДАЗО, Ф.Р. 1433. Оп. 1. Спр. 234. Арк. 1–113). За відсутності чітких інструкцій з боку центральних адміністративних інстанцій щодо порядку формування прибуткової та видаткової частин бюджету, фінансовий відділ Херсонської міської управи

вже 12 вересня 1941 р. підготував і подав на розгляд проект тимчасового запровадження місцевих податків і джерел надходжень до міського бюджету строком на чотири місяці – з вересня по грудень 1941 р. Цей документ було схвалено міською управою (Голос Дніпра, 1942б).

У подальшому фінансове планування набуло більш системного характеру. Так, бюджет Херсонської міської управи на 1942 р. було розроблено фінансовим відділом із рівноважним співвідношенням доходів і видатків, кожна з яких становила 23 850 тис. карбованців (Голос Дніпра, 1942б). Дані щодо фактичного виконання бюджету свідчать, що за перше півріччя надходження до міської казни склали 16 806 тис. карбованців, тоді як обсяг здійснених видатків дорівнював 10 548 тис. карбованців (Голос Дніпра, 1942б).

Одним із функціональних підрозділів міських управ виступала поліція, на яку покладалися завдання з охорони громадського порядку, а також виконання репресивних заходів щодо осіб, які порушували розпорядження німецького військового та цивільного керівництва. Так, у період дії «нового порядку» на території Запоріжжя функціонувало шість поліцейських дільниць: по три у Старій та Новій частинах міста (Запорізький рахунок, 2013: 155). Загальна чисельність особового складу міської поліції сягала 368 осіб (Запорізький рахунок, 2013: 155). Кадрове наповнення поліцейських формувань здійснювалося здебільшого за рахунок місцевого населення. Мотивація вступу до лав поліції була різною: поряд із прагненням отримати стабільну роботу та гарантоване продовольче забезпечення, важливу роль відігравали й суб'єктивні чинники, зокрема негативне ставлення окремих осіб до попереднього радянського режиму.

Вагомою складовою окупаційного адміністративного механізму була судова система, яка функціонувала як інструмент регулювання правовідносин на підконтрольних територіях. Судова влада була представлена мережею судових установ і їхніх філій, діяльність яких диференціювалася залежно від етнічного походження населення. Для осіб німецького та ненімецького походження передбачалися окремі судові структури.

До компетенції мирових судів, або судів шліхтерів, належав розгляд дрібних майнових спорів, а також справ, пов'язаних із визначенням соціально-правового статусу місцевих мешканців, передусім у сфері сімейного права. При цьому юрисдикція цих судів не поширювалася на громадян рейху, фольксдойче, а також євреїв і ромів (Гончаренко, 2011:, 90). Окремо функціонували місцеві кри-

мінальні суди, відомі як суди шеффенів, які розглядали незначні кримінальні правопорушення, скоєні представниками місцевого населення. Їх повноваження також не охоплювали справи громадян рейху, фольксдойче, євреїв, ромів, а також службовців органів місцевої адміністрації та поліції (Гончаренко, 2011:, 90).

У Херсоні з вересня 1942 р. розпочав роботу український мировий суд шліхтерів у цивільних справах та суд шеффенів у кримінальних провадженнях [Голос Дніпра. 1942б]. Територія міста була поділена на три судові округи, в кожному з яких діяли окремі посадові особи: суддя, шліхтер із цивільних справ і суддя шеффен з кримінальних справ (Голос Дніпра. 1942б). Як зазначала газета «Голос Дніпра», результати тримісячної діяльності українських суддів засвідчили доцільність створення допоміжної місцевої судової системи, сформованої відповідно до постанов рейхсміністра у справах окупованих східних територій (Голос Дніпра. 1942б).

За цей період місцевий цивільний суд розглянув 190 справ, серед яких переважали майнові суперечки (69), питання аліментів (41), справи щодо всиновлення та виховання дітей (33), а також провадження з питань опіки й піклування (6), визнання осіб безвісно відсутніми (8), спадкові справи (12), спори щодо виселення та квартирної плати (21). Значну частину проваджень – 51 справу – було завершено шляхом примирення сторін (Голос Дніпра, 1942б). Кримінальний суд, у свою чергу, розглянув 61 справу, за якими до відповідальності було притягнуто 74 особи. Санкції передбачали накладення штрафів до 10 тис. карбованців, арешт строком до шести тижнів або позбавлення волі на термін до двох років (155). За характером правопорушень ці справи розподілялися таким чином: крадіжки – 6 справ (10 засуджених), побої – 30 справ (28 засуджених), образи – 19 справ (12 засуджених), наклеп – 6 справ (4 засуджених) (Голос Дніпра, 1942б). У місті Пологи для населення німецького походження діяли кримінальний суд і мировий суд, що розглядав справи громадського характеру, тоді як провадження щодо осіб німецького походження передавалися до Німецького суду в місті Гальштатт (Нове життя (Пологи), 1943). Окрім судів загальної юрисдикції, на окупованих територіях функціонували також надзвичайні суди, які відігравали особливу роль у системі репресивних заходів.

Запровадження нацистського «нового порядку» на Півдні України спричинило відновлення окремих форм місцевого самоврядування в сільській місцевості, які в радянський довоєнний

період фактично втратили будь-яку автономність. У структурі радянської влади на селі ключову роль формально відігравали сільські ради, однак реальні механізми самоврядування були суттєво обмежені. Комуністичний режим цілеспрямовано ліквідував будь-які альтернативні або самостійні прояви місцевої ініціативи, адже висунання кандидатів до рад перебувало під повним контролем партійних органів і підпорядкованих їм громадських організацій. Як наслідок, «...рівень роботи рад та їх склад не повною мірою відбивали політичні реалії того часу» (Господаренко, 2005; 6–7), зокрема через слабе представництво колгоспників, яких радянська влада декларувала своєю основною соціальною опорою на селі.

На початковому етапі суцільної колективізації у складі сільських рад зберігалася значна частка селян-одноосібників, що суперечило ідеологічним настановам режиму. У зв'язку з цим 31 січня 1931 р. Центральний виконавчий комітет СРСР ухвалив постанову про проведення дострокових перевиборів сільських рад і районних виконавчих комітетів у районах суцільної колективізації. У документі наголошувалося на необхідності заміни складу рад, «...засміченого чужими елементами», які, на думку влади, не змогли очолити «соціалістичну перебудову села» та забезпечити керівництво колгоспним рухом. Водночас підкреслювалася потреба посилення впливу батрацько-бідняцьких верств і активу колгоспників у процесі управління.

Після встановлення окупаційного режиму нацистська адміністрація намагалася залучити до управління селом лояльну частину місцевого населення, запроваджуючи елементи виборності на нижчому рівні у формі сільських управ. До їхніх функцій належав детальний облік мешканців за віком, національністю, професійною діяльністю та рівнем освіти (ДАХО. Ф.Р. 1520. Оп.1. Спр. 73. Арк. 22). Окрім цього, сільські управи виконували широкий спектр адміністративно-господарських завдань: збір податків, організацію постачання для німецьких військових частин, забезпечення їх житлом і робочою силою, розшук червоноармійців і партизанів, вилучення у населення зброї, боєприпасів, радіоприймачів та фотоапаратів, контроль за дотриманням світломаскування, утримання громадського порядку, організацію сільськогосподарських робіт, а також виконання антиєврейських обмежень (Слободянюк, Шахрайчук, 2004: 74).

Ключовою фігурою управлінської системи на селі в період німецької окупації, як на Півдні України, так і загалом у межах рейхскомісаріату «Україна», був сільський староста. Він, як пра-

вило, мав у своєму розпорядженні секретаря та інколи кількох помічників (Запорізький рахунок, 2013: 125). Староста отримував розпорядження від шефа району в усній або письмовій формі й доводив їх до відома місцевого населення (Запорізький рахунок, 2013: 125). Призначення старост здійснювалося бургомістром районної управи за погодженням з окупаційною владою або ж шляхом альтернативних виборів серед місцевих жителів. Так, 17 жовтня 1941 р. у селі Орловка (нині Приморський район Запорізької області) відбулися вибори старости, на посаду якого претендували п'ятеро мешканців громади (Запорізький рахунок, 2013: 153).

За виконання своїх обов'язків старости отримували щомісячну платню, розмір якої залежав від чисельності населення села й офіційно коливався від 50 до 60 німецьких марок, що відповідало 500–600 карбованцям рейхскомісаріату (Беркгоф, 2011: 125). Саме староста виступав центральною ланкою в реалізації «нового порядку» на селі. Місцева преса акцентувала увагу на його позитивній ролі у відновленні господарського життя, зокрема в ремонті мостів і шляхів, відбудові церков, відновленні кооперативної торгівлі, налагодженні виробничої діяльності в колишніх колгоспах і ремонті шкільних приміщень (Новий час, 1943). Водночас старости несли персональну відпові-

дальність за виконання заготівельних зобов'язань, зокрема за здачу м'яса окупаційним структурам (ДАХО. Ф.Р. 1520. Оп.1. Спр. 5, арк. 91). У разі несвоєчасного подання звітності або невиконання розпоряджень окупаційної адміністрації до них застосовувалися штрафні санкції (ДАХО. Ф.Р. 1520. Оп.1. Спр. 10, арк. 1).

Висновки. Таким чином, у період запровадження «нового порядку» на Півдні України сформувалася система місцевого управління, за своїми основними рисами тотожна адміністративним моделям, запровадженим на інших територіях, окупованих нацистською Німеччиною та включених до складу рейхскомісаріату «Україна». Організаційна побудова цивільної влади передбачала чітку ієрархію, що поєднувала діяльність гебітскомісарів, штадткомісарів і підпорядкованих їм допоміжних органів місцевого управління. Водночас, на відміну від радянського довоєнного періоду, коли органи місцевого самоврядування фактично були усунуті від прийняття рішень і виконували декоративну функцію, окупаційна адміністрація вдалася до обмеженого залучення місцевого населення до управлінських процесів. Запровадження формально виборних механізмів, що перебували під повним контролем німецької влади, розглядалося як інструмент зміцнення лояльності та забезпечення ефективного функціонування окупаційного режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беркгоф К. Жива розпачу: Життя і смерть в Україні під нацистською владою. Київ : «Критика», 2011. 455 с.
2. Голос Дніпра. 1942. 11 вересня.
3. Голос Дніпра. 1942. 15 грудня.
4. Гончаренко О. М. Міські управи в системі окупованого апарату влади райхскомісаріату «Україна»: організаційна структура та проблеми службової компетенції. Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей. Київ, 2010. Вип. 13. С. 137–153.
5. Гончаренко О. М. Організаційно-правове забезпечення функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2011. 44 с.
6. Гончаренко О. М. Функціонування окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944). Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 600 с.
7. Господаренко О. В. Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України у 1917–1920 рр.: соціально-економічний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2005. 18 с.
8. Державний архів Запорізької області. Ф. Р–1433. Запорізька міська управа, м. Запоріжжя Запорізької області. 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 234. Сведения о выполнении приходно-расходной сметы горуправой. Март – сентябрь 1942 г. 113 арк.
9. Державний архів Запорізької області. Ф. Р–1433. Запорізька міська управа, м. Запоріжжя Запорізької області. 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 269. Отчеты и сведения о деятельности горуправы на октябрь 1941 – сентябрь 1942 г. 201 арк.
10. Державний архів Запорізької області. Ф. Р–1433. Запорізька міська управа, м. Запоріжжя Запорізької області. 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 566. Постановление о регулировании условий труда и оплаты для всех украинских служащих, работающих в немецких учреждениях. Приказы и распоряжения промышленного отдела по основной деятельности. 14 января – 8 декабря 1942 г. 41 арк.
11. Державний архів Запорізької області. Ф. Р–1435. Штадткомісаріат м. Запоріжжя Запорізької області. 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 88. Списки сотрудников учреждений и предприятий города Запорожье на получение сахара. 18 марта 1942 г. – 7 сентября 1943 г. 63 арк.
12. Державний архів Херсонської області. Ф. Р–1520: Сільські управи Херсонщини (ОАФ). 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 5. Приказ Александрштадтской райсельхозкомендатуры о сдаче мяса государству. Ведомость переписки населения возрастом от 15 до 65 лет пос. Пятихатки. Ведомость о сдаче скота пунктами з/скота. Акты закупки скота. 30 марта 1942 г. – 13 октября 1943 г. 170 арк.

13. Державний архів Херсонської області. Ф. Р–1520: Сільські управи Херсонщини (ОАФ). 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 10. Распоряжение Александршгадской райуправы по административным и хозяйственным вопросам. Анкеты руководителей сельуправы о взимании штрафов с населения, учет военнообязанных и др. 31 декабря 1941 г. – 01 декабря 1942 г. 143 арк.
14. Державний архів Херсонської області. Ф. Р–1520: Сільські управи Херсонщини (ОАФ). 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 20. Розпорядження, обіжники Голопристанської райуправи та листування з нею. 09.04.1942 р. – 25.10.1943 р. 156 арк.
15. Державний архів Херсонської області. Ф. Р–1520: Сільські управи Херсонщини (ОАФ). 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 73. Накази, розпорядження, обіжники Скадовської райуправи. 25 грудня 1942 р. – 30 жовтня 1943 р. 243 арк.
16. Дзвін. 1942. 4 листопада.
17. Запорізький рахунок Великій війні. 1939–1945 / Ф. Г. Турченко, В. М. Мороко, О. Ф. Штейнле, В. С. Орлянський [та ін.] ; Ф. Г. Турченко (наук. ред.). Запоріжжя : Просвіта, 2013. 416 с.
18. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж ; Нью-Йорк ; Львів, 1993. 684 с.
19. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2015. 319 с.
20. Мелитопольський край. 1943. 20 марта.
21. Нове життя (Пологи). 1943. 07 липня.
22. Нове Запоріжжя. 1943. 6 лютого.
23. Нове Запоріжжя. 1943. 10 квітня.
24. Новий час. 1943. 04 квітня.
25. Слободянок М. А., Шахрайчук І. А. Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни. Дніпропетровськ : ВКФ «Оксамит-Текс», 2004. 294 с.
26. Сугацька Н. В. Місцева адміністрація та самоуправління на Півдні України в часи нацистської окупації краю (1941–1944 рр.) в контексті подій Голокосту. Південний архів (Історичні науки). Херсон : Видавництво ХДУ, 2005. Вип. XX. С. 148–153.
27. Сугацька Н. В. Створення місцевої адміністрації та органів місцевого самоврядування на півдні України в часи нацистської окупації краю. Сучасний вимір держави та права : зб. наук. праць / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка. Миколаїв : Вид-во «Ліон», 2008. С. 143–145.
28. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941–1942). Т. 2 / упоряд. В. Косик. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Львівський державний університет ім. І. Франка ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1998. 384 с.
29. Щур Ю. Життя і боротьба Іларіона Курила-Кримчака. Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2016. 126 с.

REFERENCES

1. Berkhoff K. (2011) *Zhnyva rozpachu: Zhyttia i smert v Ukraini pid natsytskoiu vladoiu*. [Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule]. Kyiv: Krytyka. 455 p. [in Ukrainian]
2. Holos Dnipra. (1942) 11 September. [in Ukrainian]
3. Holos Dnipra. (1942) 15 December. [in Ukrainian]
4. Honcharenko O. M. (2010) *Miski upravu v systemi okupovanoho aparatu vlady raikhskomisariatu «Ukraina»: orhanizatsiina struktura ta problemy sluzhbovoi kompetentsii*. [City Administrations in the System of the Occupied Power Apparatus of the Reichskommissariat «Ukraine»: Organizational Structure and Problems of Official Competence]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*. Vyp. 13. P. 137–153. [in Ukrainian]
5. Honcharenko O. M. (2011) *Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941–1944)*. [Organizational and Legal Support of the Functioning of the Occupation Administration of the Reichskommissariat «Ukraine» (1941–1944)]. Extended abstract of Doctoral dissertation. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 44 p. [in Ukrainian]
6. Honcharenko O. M. (2011) *Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944)*. [Functioning of the Occupation Administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: Administrative and Organizational-Legal Aspects (1941–1944)]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova. 600 p. [in Ukrainian]
7. Hospodarenko O. V. (2005) *Diiialnist mistsevykh orhaniv vlady i samovriaduvannia na Pivdni Ukrainy u 1917–1920 rr.: sotsialno-ekonomichniy aspekt*. [Activities of Local Authorities and Self-Government in Southern Ukraine in 1917–1920: Socio-Economic Aspect]. Extended abstract of PhD dissertation. Donetsk. 18 p. [in Ukrainian]
8. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti. F. R–1433. Zaporizka miska uprava. Op. 1. Spr. 234. Svedeniia o vypolnenii prikhodno-raskhodnoi smety gorupravoi. Mart – sentiabr 1942 g. 113 ark. [Information on the Implementation of the Revenue and Expenditure Budget of the City Administration]. [in Russian]
9. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti. F. R–1433. Zaporizka miska uprava. Op. 1. Spr. 269. Otchety i svedeniia o deiatelnosti gorupravu na oktiabr 1941 – sentiabr 1942 g. 201 ark. [Reports and Information on the Activities of the City Administration]. [in Russian]
10. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti. F. R–1433. Zaporizka miska uprava. Op. 1. Spr. 566. Postanovlenie o regulirovanii uslovii truda i oplaty... 14 ianvaria – 8 dekabria 1942 g. 41 ark. [Resolution on the Regulation of Working Conditions and Wages]. [in Russian]
11. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti. F. R–1435. Stadtkomisariat m. Zaporizhzhia. Op. 1. Spr. 88. Spiski sotrudnikov uchrezhdenii i predpriatii goroda... 63 ark. [Lists of Employees of City Institutions and Enterprises]. [in Russian]

12. Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti. F. R–1520. Silski upravy Khersonshchyny. Op. 1. Spr. 5. Prikaz Aleksandrshtadtskoi raisselkhozkomenadatury... 170 ark. [Order of the Alexandershtadt District Agricultural Commandant's Office]. [in Russian]
13. Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti. F. R–1520. Silski upravy Khersonshchyny. Op. 1. Spr. 10. Rasporiazheniia Aleksandrshtadtskoi raupravy... 143 ark. [Orders of the Alexandershtadt District Administration]. [in Russian]
14. Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti. F. R–1520. Silski upravy Khersonshchyny. Op. 1. Spr. 20. Rozporiadzhennia ta lystuvannia Holoprystanskoi raupravy. 156 ark. [Orders and Correspondence of the Holopristan District Administration]. [in Ukrainian]
15. Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti. F. R–1520. Silski upravy Khersonshchyny. Op. 1. Spr. 73. Nakazy ta rozporiadzhennia Skadovskoi raupravy. 243 ark. [Orders of the Skadovsk District Administration]. [in Ukrainian]
16. Dzvin. (1942) 4 November. [in Ukrainian]
17. Turchenko F. H., Moroko V. M., Shteinle O. F., Orlianskyi V. S. et al. (2013) Zaporizkyi rakhunok Velykii viini. 1939–1945. [Zaporizhzhia's Account of the Great War, 1939–1945]. Zaporizhzhia: Prosvita. 416 p. [in Ukrainian]
18. Kosyk V. (1993) Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini. [Ukraine and Germany in the Second World War]. Paris; New York; Lviv. 684 p. [in Ukrainian]
19. Levchenko Yu. I. (2015) Osoblyvosti realizatsii polityky okupatsiinoi vlady v administratyvno-terytorialnykh odynyttsiakh Ukrainy 1941–1944 rr. [Specifics of the Implementation of Occupation Policy in the Administrative Territorial Units of Ukraine, 1941–1944]. PhD dissertation. Kyiv. 319 p. [in Ukrainian]
20. Melitopolskii krai. (1943) 20 March. [in Russian]
21. Nove zhyttia (Polohy). (1943) 7 July. [in Ukrainian]
22. Nove Zaporizhzhia. (1943) 6 February. [in Ukrainian]
23. Nove Zaporizhzhia. (1943) 10 April. [in Ukrainian]
24. Novyi chas. (1943) 4 April. [in Ukrainian]
25. Slobodianiuk M. A., Shakhraichuk I. A. (2004) Rukh oporu na Dnipropetrovshchyni v roky Velykoi Vitchyznianoï viiny. [The Resistance Movement in Dnipropetrovsk Region during the Great Patriotic War]. Dnipropetrovsk: Oksamyt-Teks. 294 p. [in Ukrainian]
26. Suhatska N. V. (2005) Mistseva administratsiia ta samovriaduvannia na Pivdni Ukrainy v chasy natsystytskoi okupatsii kraiu (1941–1944 rr.) v konteksti podii Holokostu. [Local Administration and Self-Government in Southern Ukraine during the Nazi Occupation (1941–1944) in the Context of the Holocaust]. Pivdennyi arkhiv (Istorychni nauky). Vyp. XX. P. 148–153. [in Ukrainian]
27. Suhatska N. V. (2008) Stvorennia mistsevoi administratsii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia na pivdni Ukrainy v chasy natsystytskoi okupatsii. [Formation of Local Administration and Self-Government Bodies in Southern Ukraine during the Nazi Occupation]. Mykolaiv: Ilion. P. 143–145. [in Ukrainian]
28. Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. (1998) Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv (1941–1942). Vol. 2. [Ukraine in the Second World War in Documents: Collection of German Archival Materials]. Lviv. 384 p. [in Ukrainian]
29. Shchur Yu. (2016) Zhyttia i borotba Ilariona Kuryla-Krymchaka. [The Life and Struggle of Ilarion Kuryl-Krymchak]. Toronto; Lviv: Litopys UPA. 126 p. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

